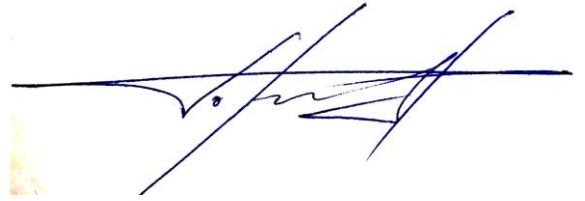

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

ГОРБЕНКО ЛАЙМА АРТУРІВНА

УДК 340.1

СУБ'ЄКТ ПРАВА ЯК КАТЕГОРІЯ ПРАВОЗНАВСТВА

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Івано-Франківськ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Кельман Михайло Степанович,

Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений діяч науки і техніки України

Шутак Ілля Дмитрович,

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького,
професор кафедри теорії та історії держави і права;

кандидат юридичних наук, доцент

Котуха Олександр Степанович,

Львівський торговельно-економічний університет,
декан юридичного факультету

Захист відбудеться «28» квітня 2017 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 20.149.01 в Івано-Франківському університеті права імені Короля
Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «24» березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.В. Зварич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На підставі ролі, що її має відігравати у правовому світі людина, наділена правами і свободами, юридична наука покликана формулювати актуальні й інноваційні підходи до принципово інших поглядів на право. Йдеться про нове сприйняття розуміння права не об'єктно, не відокремлено від учасників правової комунікації (як зовнішнього правопорядку, як сукупності норм, правовідносин і т.п.), а суб'єктно – щодо розуміння його як сфери, в якій розгортаються і реалізуються правові якості людини, її інтереси, формується особистість. При такому сприйнятті права ключовою у правовій системі координат повинна бути не норма права чи інший щодо людини об'єкт, а сам суб'єкт права. Таке суб'єктне сприйняття права передбачає необхідність глибокої модернізації змістовного наповнення ряду теоретичних положень, перегляду наявних правових конструкцій.

Україна, ставши на шлях інтеграції у європейський економічний та правовий простір, проходить етап творення соціальних відносин нового типу. У цьому зв'язку різні аспекти проблеми суб'єкта права, питання правової комунікації набувають для вітчизняної правової науки особливої значущості. Крім того, процеси внутрішнього реформування українського суспільства з метою створення засад правової держави, побудови громадянського суспільства також обумовлюють актуальність проблеми суб'єкта права. Вітчизняна правова наука повинна закласти міцний теоретичний фундамент для реалізації суспільно-політичних і соціально-економічних реформ, які у винятково складних умовах проводяться в країні.

Тож актуальність досліджуваної теми обумовлена не тільки потребою вирішення низки наукових завдань, а й прагматичним втіленням законодавчих, міжнародно-правових положень, зокрема тих, що закріплені на конституційно-правовому рівні.

Аналіз окремих аспектів проблеми суб'єкта права у своїх працях започаткували ще мислителі Давнього світу (Платон, Аристотель, Цицерон, Ульпіан та ін.), Середньовіччя (Тертулліан, Ф. Аквінський та ін.), філософи епохи Просвітництва та Нового часу XVII-XIX ст. (Г.В. Лейбніц, А.-В. Гегтер, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель та ін.).

Суттєвий вплив на формування концепції дослідження справили праці видатних представників юридичної науки середини XIX – початку XX ст., зокрема М. Алексєєва, В. Гессена, М. Дювернуа, В. Сльяшевича, І. Ільїна, Б. Кістяківського, Н. Коркунова, П. Новгородцева, Л. Петражицького, М. Ренненкампа, В. Сінайського, М. Палієнка, Ф. Тарановського, Є. Трубецького, Б. Чичеріна, Г. Шершеневича та ін. Низка ідей, які розвиваються у дисертації, опирається на праці відомих західних учених, серед яких – Е. Беккер, Ж.-Л. Бержель, Г. Безелер, І. Блюнчелі, Б. Віндшейд, О. Гірке, Р. Давид, Л. Дюгі, Г. Дернбург, Г. Єллінек, Р. Ієрінг, Г. Кельзен, Х. Кьотц, П. Лабанд, Г. Пухта, Ф. Савіньї, К. Цвайгерт.

Загальнотеоретичну і загальнометодологічну базу дослідження становили публікації з філософії права, загальної теорії права, методології права, історії та теорії права, галузевих юридичних наук (С. Алексєєв, С. Архіпов, С. Братусь, А. Васильєв, О. Іоффе, В. Казімірчук, Д. Керімов, В. Кудрявцев, Б. Кузнецов, М. Кельман, М. Козюбра, В. Леушін, Л. Луць, М. Матузов, В. Нерсесянц, С. Максимов, А. Поляков, П. Рабінович, В. Сірих, В. Стьопін, О. Тарасов, А. Токарська, І. Шутак).

З огляду на часові трансформації, стрімкі зміни в науці окремі концепти зазнали новітніх впливів і підходів у розгляді питань загальної теорії суб'єкта права. Відтак гостро актуалізується дослідження науково-методологічних основ загальної теорії суб'єкта права у формуванні інноваційних підходів з метою осучаснення розвитку правознавчої науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у відповідності з науково-дослідною проблематикою кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (номер державної реєстрації 0113U002433).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є формування теоретико-методологічних засад загальної теорії суб'єкта права та обґрунтування її інноваційних положень, на основі яких суб'єкт права визнається категорією правознавства.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі *завдання*:

- аналітично розглянути стан науково-теоретичного дослідження означеної проблеми вітчизняними й зарубіжними ученими;
- визначити методологію вивчення теми, обумовленої предметом дослідження;
- сформулювати на основі критичного осмислення та узагальнення наукових напрацювань поняття суб'єкта права як особи;
- викласти характерні ознаки правової волі як раціональної свободи суб'єкта права;
- розкрити суть правової свідомості суб'єкта права у різноманітному комунікативному середовищі;
- з'ясувати рівень інституційності суб'єкта права в ефективній правотворчості;
- дослідити процес формування правового концепту індивіда як особи публічного права;
- відстежити концептуальні підходи у трактуванні сутності юридичної особи правознавством;
- обґрунтувати значення визнання держави правовою корпорацією та особливим суб'єктом права для впровадження інноваційних концепцій сучасного правознавства.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, в яких суб'єкт права постає як соціально-правовий феномен.

Предмет дослідження – суб'єкт права як категорія правознавства.

Методи дослідження. Філософсько-світоглядною основою дослідження є використання принципу плюралізму при виборі методологічних підходів, методів та прийомів, бо саме вони становлять фундамент науково-пізнавального процесу, забезпечують єдність та цілеспрямованість дослідницької діяльності. З-поміж філософських, загальнонаукових, спеціальнонаукових методів використовувалися такі: діалектичний метод – для виявлення динаміки розвитку теоретико-методологічних проблем теорії суб'єкта права (підрозділи 1.1, 1.2); герменевтичний метод – для аналізу змісту доктринальних джерел, в яких сформульовано найбільш важливі теоретичні здобутки представників вітчизняного та зарубіжного правознавства (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); формально-логічний метод дозволив проаналізувати наявні підходи до розуміння категорій «людина», «особа», «особистість», «індивід», «громадянин», «підданий», «суб'єкт» (підрозділи 2.1, 3.1, 3.3); конкретно-історичний метод – для виявлення еволюції розвитку теорії суб'єкта права (підрозділи 1.1, 3.3, 3.4); антропологічний метод висуває суб'єкта права у центр правового розвитку як творця правової реальності (р. 3, р. 4); порівняльний метод – для виявлення закономірностей розвитку загальної теорії суб'єкта права у правознавстві (підрозділи 1.1, 3.3, 3.4); аксіологічний метод – для виявлення правових цінностей суб'єкта права (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4.); техніко-юридичний метод – ужито при визначенні основ та особливостей понятійно-категоріального апарату дослідження (р. 2, р. 3); комунікативний метод сприяв розкриттю взаємин між основними видами суб'єкта права (р. 3); застосування системного методу сприяло систематизації елементів правового статусу особи, індивіда, громадянина, юридичної особи, держави (р. 2, р. 3); історичний метод – використано під час дослідження такого явища, як правова воля, раціональна свобода суб'єкта права, при з'ясуванні свідомості суб'єкта права (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4); загальні логічні прийоми (дедукції, індукції, моделювання) – для уточнення змісту окремих наукових понять (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3). Методи узагальнення, прогнозування застосовано у процесі формулювання висновків до розділів і загальних висновків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед у тому, що у роботі здійснено комплексний аналіз загальнотеоретичних концепцій теорії суб'єкта права, на основі якого сформульовано низку важливих інноваційних положень, що дають підставу визнати поняття суб'єкта права категорією правознавства, а саме:

вперше:

– доведено, що первинним елементом системи права є не норма права, а правовий суб'єкт; ані норма, ані правовідносини, ані акт застосування, реалізації права і т.п. елементи не можуть бути внутрішньо керованою ланкою системи права, нею стає тільки суб'єкт права;

– встановлено, що для права як суб'єктнокомунікативної системи характерний особливий спосіб комунікації, що базується на ідеї формування загальної правової волі, у якій корелюється воля однієї особи з волею іншої; правовий спосіб комунікації має стосуватися не змісту волі, а зовнішньої сторони (форми волі),

передбачає єднання самоцілей, базується на свободі суб'єктів, на їхній взаємозацікавленості;

– виділено концептуальні (загальносоціальні, загальноправові, інституціональні) підходи до сутності юридичної особи; з'ясовано, що концепт юридичної особи має міжгалузеве значення, загальноправову цінність, його трактування не можна обмежуватися лише метою майнового обороту, не допустимо застосовувати до нього стереотипи дефінювання;

– обґрунтовано визнання держави суб'єктом права, як правової корпорації, основна мета якої – не підпорядкування усіх єдиній владі, а створення системи правового спілкування, правової комунікації, спрямованої на узгодження волі громадян, котрі беруть у ній участь, на формування правових зв'язків, що забезпечують її правові інтереси;

удосконалено:

– положення про етапи еволюції в межах теорії права від суб'єкта права до правового суб'єкта;

– положення, за яким членом правової корпорації, що називається державою, є індивід, котрий виступає як громадянин, а відтак громадянство – це не замкнута корпорація, створена за національною, політичною чи іншою ознакою, не об'єднання одних (громадян) супроти інших (іноземців), не форма політичної дискримінації «чужих» чи «своїх», а правова спілка, покликана формувати правове суспільство, створювати правові закони та домагатися їх реалізації;

– положення, за яким правова держава не може будуватися на політичних зв'язках, створених з допомогою інституту народних представників; як правова корпорація громадян держава повинна базуватися на правовому зв'язку;

– положення про те, що в основу поняття загальної волі держави покладено формально-юридичний елемент спільності волі громадян;

дістали подальший розвиток:

– положення, за яким держава як правова корпорація є організаційно складним суб'єктом права, не єдиною замкнутою спілкою, а множинністю відкритих, взаємодіючих між собою правових об'єднань;

– наукові уявлення про юридичну силу встановлених у процесі правової комунікації актів (законів, договорів), що дає підставу вважати, що – це не особливий аспект фізичного чи психічного державного насильства, а результат правового зв'язку, який виникає між суб'єктами права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й обґрунтовані у дисертації висновки і пропозиції сприятимуть подальшому розвитку концептуальних положень загальної теорії права, поглибленню знань про суб'єкта права як категорію правознавства. Наукові здобутки, репрезентовані у роботі, орієнтують на практичне застосування:

– у науково-дослідній сфері – для подальших поглиблених наукових досліджень суб'єктного підходу, у відповідності з яким первинним елементом системи права і правової системи є не норма права, а правовий суб'єкт, що являє собою юридичний концепт, в якому відтворені правові якості людини;

– у законотворчій діяльності – для доповнення й корегування нормативної конструкції юридичної особи не Цивільним кодексом України, а законом конституційного характеру, який має загальноправове значення;

– у навчальному процесі – під час викладання студентам-юристам загальних і спеціальних навчальних курсів «Проблеми теорії права», «Методологія правознавства», «Філософія права», а також при підготовці навчально-методичних матеріалів з вивчення галузевих навчальних дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем особисто та є самостійним комплексним дослідженням. Викладені в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці інших вчених, на які зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи обговорено на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ, де було виконано дисертацію, а також оприлюднено на таких наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя (теоретичні аспекти приватного і публічного права)» (м. Львів, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 2014 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Донецьк, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2015 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів 2015 року (м. Львів, 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у 11 наукових публікаціях, зокрема: у 5 наукових статтях, з них 4 – опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 – у науковому виданні іноземної держави, а також у 6 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 208 сторінок, із них основного тексту – 185 сторінок. Список використаних джерел розміщений на 23 сторінках і містить 231 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, охарактеризовано рівень наукової дослідженості проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, окреслену наукову новизну одержаних результатів, вказано

практичну значущість результатів проведеного дослідження, наведено інформацію про їх апробацію та про публікації здобувача.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження», який складається з двох підрозділів, присвячений аналізу висвітлення стану науково-теоретичного опрацювання досліджуваної проблеми та з'ясуванню доцільності використання найефективніших методів у проведеній роботі.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукової розробки проблеми у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі»* аналітично розглянуто рівень наукового опрацювання у юриспруденції кола питань, що стосуються предмета дослідження, визначено спектр тих загальнотеоретичних положень, які потребують додаткового критичного осмислення у контексті порушеної теоретико-практичної проблематики. Йдеться про нове сприйняття розуміння права не об'єктно, не відокремлено від учасників правової комунікації (як зовнішнього правопорядку, сукупність норм, правовідносин тощо), а суб'єктно – як сфери, в якій розгортаються і реалізуються правові якості людини, її інтереси, формується особистість. При такому сприйнятті права ключовою у правовій системі координат повинна бути не норма права, а інший наблизений до людини об'єкт, а саме суб'єкт права. Практична зосередженість на виконанні поставлених задля досягнення мети конкретних завдань обумовила формулювання на основі теоретичних положень висновків та пропозицій таким чином, щоб вони могли стати вагомими чинниками концептуалізації засадничих принципів загальної теорії права, сприяти поглибленню знань про суб'єкт права як категорію правознавства.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження»* охарактеризовано низку методів, що традиційно використовуються у дослідницьких процесах, здійснюваних у загальнотеоретичному правознавстві. Зазначено, що за допомогою діалектичного методу з'ясовано динаміку розвитку теоретико-методологічних проблем теорії суб'єкта права. Герменевтичний метод використано для аналізу змісту доктринальних джерел, в яких сформульовано найважливіші теоретичні здобутки представників вітчизняного та зарубіжного правознавства у розвитку теорії суб'єкта права. Формально-логічний метод дозволив проаналізувати наявні підходи до розуміння та співвідношення категорій «людина», «особа», «особистість». Конкретно-історичний метод використано для виявлення еволюції розвитку теорії суб'єкта права. Застосування порівняльно-правового методу сприяло поглибленню аналізу закономірностей розвитку загальної теорії суб'єкта права у правознавстві. За аксіологічним методом виявлялися правові цінності суб'єкта права. Антропологічний метод дозволив висунути суб'єкта права у центр правового розвитку як творця правової реальності. Комунікативний метод сприяв розкриттю взаємин між основними видами суб'єкта права (індивід, юридична особа, держава). Техніко-юридичний метод ужито при визначенні основ та особливостей понятійно-категоріального апарату в дослідженні. Системний метод слугував основою для систематизації елементів правового статусу особи, індивіда, громадянина, юридичної особи, держави. Історичний метод використовувався під час дослідження таких явищ, як правова воля, як правосвідомість суб'єктів права. Логічні прийоми (дедукція, індукція, моделювання) допомагали у прогнозуванні

подальших перспектив дослідження проблеми суб'єкта права. Методи узагальнення, прогнозування застосовано у процесі формулювання висновків до розділів і загальних висновків.

Розділ 2 «Соціально-правова цінність суб'єкта права», який складається з чотирьох підрозділів, присвячено розгляду визначальних ознак, основних аспектів суб'єкта права як соціально значущого правового феномена.

У підрозділі 2.1 *«Поняття суб'єкта права як особи»* акцентовано увагу на тому, що «людина», «особа», «особистість», «індивід», «громадянин», «суб'єкт» – поняття близькі, але не тотожні. Підкреслено, що соціальне в людині відображає поняття особи як конкретної людини у світлі характеристики її соціальних якостей. З огляду на результати дослідження природи людини і на те, що юридизоване бачення особи припускає її сприйняття як такої, що має у суспільстві певний автономний статус, відповідну систему прав, свобод, обов'язків, що терміни «воля», «свідомість», «свобода», «правова комунікація», «правотворчість» належать до тих основних канонічних термінів, які обов'язково повинні мати місце у визначенні поняття особи, як суб'єкта права, наближеному до потреб правового регулювання суспільних відносин, формулюється відповідне поняття суб'єкта права як сукупності об'єднаних у спеціальну юридичну форму правових якостей людини. Підкреслено, що суб'єкт права – вихідна категорія стосовно будь-яких інших юридичних термінів, в яких використовується термін «суб'єкт».

У підрозділі 2.2 *«Правова воля як раціональна свобода суб'єкта права»* з'ясовано, що у терміні воля закладено те, що характеризує суб'єкта права. У правовій волі виражено ідею діяльної раціональної свободи у праві, свободного самовираження і самовизначення особи. Вона не розкриває всіх властивостей, якостей правової особи, але дає уявлення про найголовніше, що у неї є, а саме те, що правова особа є внутрішньою інстанцією у праві. У цьому плані поняття волі є – об'єднуюче, інтегруюче для інших понять, які розкривають різні аспекти суб'єкта права.

Доведено, що використані у загальній теорії права уявлення про суб'єкт права були запозичені в основному з цивілістики. Хоч і не пройшли необхідної теоретичної апробації, проте їм було надано статус загальнотеоретичних.

За українським кодифікованим законодавством учасниками публічно-правових відносин визначаються фізичні та юридичні особи, при цьому не враховується те, що ці поняття на початках формувалися як приватноправові, звідси їх використання у публічному праві не може не викликати труднощів. Не випадково у галузевих юридичних науках намітилася стійка тенденція до «створення» власних галузевих суб'єктів права, тому виникає необхідність обґрунтування правової волі як раціональної свободи суб'єкта права.

У підрозділі 2.3 *«Суб'єкт права у комунікативному середовищі та його правова свідомість»* зазначено, що для права як суб'єктно-комунікативної системи характерний особливий спосіб комунікації. Правова комунікація базується на ідеї формування загальної правової волі, у якій співмірні воля однієї особи з волею іншої. Правовий спосіб комунікації має стосуватися не змісту волі, а зовнішньої сторони (форми волі), що передбачає єднання самоцілей, базується на свободі

суб'єктів, на встановленні їх взаємної зацікавленості. На ранніх стадіях соціального розвитку правова комунікація виступає результатом правового регулювання, яке розуміється як цілеспрямований вплив нормативно-правової системи на суспільство, його суб'єктів. Це система з невід'ємним елементом правового регулювання. На етапі переходу до правового суспільства, правової держави, співвідношення між правовою комунікацією і правовим регулюванням змінюється.

Доведено, що термін «правосвідомість» багатозначний: у першому випадку – це одна із сфер свідомості людей, якою охоплюються певні усвідомлювальні елементи її психічної діяльності (правові знання, переконання тощо); у другому – це і сфера свідомого, і сфера неусвідомленого (складові правового менталітету, інтуїції тощо), які відображають правову дійсність у внутрішньому світі людини. Правова свідомість суб'єкта, як явище ідеального порядку, що протистоїть праву як правовій матерії, особливій реальності, в силу своєї діяльної, активної природи, намагається реалізуватися, втілитися у правовій дійсності, матеріалізуватися у зовнішніх відносинах. Правова свідомість об'єднує суспільний та індивідуальний аспекти, що тісно пов'язані між собою. Правова свідомість динамічна, у ній відбуваються як процеси формування загальних моментів (процеси соціалізації правової свідомості), так і зворотні процеси – руйнування основ, що їх пов'язують, десоціалізації свідомості, її правової гіперіндивідуалізації.

У підрозділі 2.4 «Інституційність суб'єкта права у правотворчості» акцентовано увагу на незадовільному рівні юридичних знань про суб'єкт права на противагу знанням про норми права. До того ж, правова реальність найчастіше сприймається як така, що складається винятково з правових норм. Суб'єкт права виключається з нормоцентристської правової картини світу, де нормативні акти, наче розумні істоти, щось «забороняють», «дозволяють», «регулюють» і т.п. Суб'єкт права виступає лише пасивним виконавцем чужих нормативних приписів. Тому актуалізується постановка питання про переміщення акцентів з норми права на суб'єкт права.

За своєю сутністю суб'єкт права — це правова суб'єктивність, що матеріалізується, предметуючи себе в нормах, правовідносинах, у правопорядку назагал. Як і вся система правопорядку, право як інституційне явище визначається суб'єктом, і у цьому сенсі він є творцем права, його будівничим, а отже, отримує визнання правового абсолюту.

Розділ 3 «Інноваційна концепція основних видів суб'єкта права», який має три підрозділи, змістовно спрямовано на з'ясування інноваційної сутності правової форми основних суб'єктів права.

У підрозділі 3.1 «Індивід як особа публічного права» зазначено, що у праві поняттям «особа» охоплено не тільки такий вид суб'єкта права як людина. Шляхом виокремлення і синтезу деяких правових якостей людини, а також окремих сфер її правової життєдіяльності виникає правова фігура індивіда, якого насамперед необхідно пов'язувати з поняттям «індивідуального» суб'єкта права. У ньому поєднані правові відносини, вольові рішення, сторони правосвідомості, юридично

значущі проступки, в яких людина проявляє свою індивідуальність, діє як правова самоцінність.

У публічно-правовій сфері визначальним для індивіда є його зв'язок з державою, яка визначає його правовий статус, сукупність основних прав та обов'язків; у приватноправовій сфері – відносини з іншими індивідами, в яких вони визнаються формально рівними, незалежними по відношенню один до одного.

У підрозділі 3.2 *«Концептуальні підходи до розуміння юридичної особи у правознавстві»* встановлено, що особливість сучасної нормативної конструкції юридичної особи полягає у тому, що законодавство створює за її допомогою не єдину загальну правову форму, а проводить у життя ідею множинності її форм, що відповідає різним видам колективно-майнових утворень. Виходячи із необхідності теоретичної модернізації поняття юридичної особи, важливо щоб загальноновизначена нормативна конструкція її визначалася не Цивільним кодексом, а законом конституційного рівня, однаково значущим як для цивільного, так і для інших галузей права.

Сучасні уявлення про юридичну особу базуються, по-перше, на ідеї, що родовим для нього є поняття організації, через що феномен юридичної особи науковці визначають, орієнтуючись на неправові підходи у пошуку відповіді на питання, що являє собою цей суб'єкт права, по-друге, юридична особа традиційно розглядається у майново-правовому аспекті, як форма майново-правового відокремлення, тобто вона розуміється не як власне правова особистість, узятая сама по собі, а лише як володар майна, власник, орендатор і т.п. З'ясовано, що юридична особа принципово цілком може бути представлена і без майна, що для неї є лише зовнішньою умовою існування, проте аж ніяк не сутнісною, не кваліфікаційною ознакою, без якої вона перестає бути суб'єктом права. Приналежність юридичній особі майна суттєво не впливає на її правову особистість.

У підрозділі 3.3 *«Держава як правова корпорація та особливий суб'єкт права»* запропоновано ідентифікувати правову особу держави як особливу суверенну правову особу, а не зводити її до рівня юридичної особи, як це пропонує дехто з науковців. Констатовано, що держава як суб'єкт права є правовою корпорацією. Її головна мета – не підпорядкування єдиній владі, а створення системи правового спілкування, правової комунікації, спрямованої на узгодження волі громадян, які беруть у них участь, формування правових зв'язків, які забезпечують здійснення їхніх правових інтересів. Принципова відмінність держави від усіх інших суб'єктів права (включаючи усіх чинних юридичних осіб) полягає не у якійсь особливій матерії, його складовій, а у тому, що цей суб'єкт створюється в ім'я служіння праву, оскільки право визначає його призначення, зовнішню мету, функцію і внутрішню організацію. Тому коли йдеться про те, що держава – це правова корпорація, то це не означає лише оформленість, урегульованість усієї державної сфери правом, а виражає сам дух, саме поняття держави, її змістовне визначення як особливого суб'єкта права, відмінного від усіх інших правових осіб. У державі як правовій корпорації людина знаходить свою

відокремлену правову сутність. У неї немає іншої такої корпорації, де її правові якості могли б ефективно доформовуватися, адже саме право не може існувати поза цією корпорацією.

ВИСНОВКИ

Прагнучи реалізувати поставлену дослідницьку мету, що полягає у формуванні теоретико-методологічних засад загальної теорії суб'єкта права та обґрунтуванні її інноваційних положень, на підставі яких поняття суб'єкта права отримує визнання категорії правознавства, дисертантом основну увагу звернуто на виконання чітко окреслених завдань. Результатом цього стали низка теоретичних узагальнень, а також інноваційних пропозицій щодо вирішення актуальної наукової проблеми, що розуміється як спроба зробити помітний внесок у створення загальної теорії суб'єкта права. Таким чином, усе вище зазначене підтверджується наступними тезами.

1. Доведено, що для права як суб'єктно-комунікативної системи характерний особливий спосіб комунікації. Правова комунікація базується на ідеї формування загальної правової волі, у якій співмірні воля однієї особи з волею іншої. Правовий спосіб комунікації має стосуватися не змісту волі, а зовнішньої сторони (форми волі). Цей спосіб комунікації передбачає єднання самоцілей, базується на свободі суб'єктів, на встановленні їх взаємної зацікавленості. На ранніх стадіях соціального розвитку правова комунікація стає результатом правового регулювання, що розуміється як цілеспрямований вплив нормативно-правової системи на суспільство, його суб'єктів. Ця система є невід'ємним елементом правового регулювання. На етапі переходу до правового суспільства, правової держави співвідношення між правовою комунікацією і правовим регулюванням змінюється. Правова комунікація набуває самостійного значення щодо правового регулювання, яке саме стає системою, похідним елементом правової комунікації.

2. У юридичній літературі до сьогодні не сформульована загальна теорія суб'єкта права, необхідність якої диктується не тільки теоретичними, але й практичними завданнями. У дисертації зроблена спроба закласти теоретико-методологічні основи загальної теорії суб'єкта права, сформулювати її найбільш важливі положення.

3. З'ясовано, що у сучасному правознавстві відсутня обґрунтована теорія інституційних аспектів суб'єкта права як творця права. У більшості праць превалює нормоцентристський підхід до дослідження правосуб'єктності, що розглядає своїм основним предметом не суб'єкта права, а систему правових норм. Це актуалізує необхідність розроблення теорії суб'єкта права як творця права.

4. Доведено, що використані в межах загальної теорії права уявлення про суб'єкта права були запозичені в основному з цивільної науки, які не пройшли необхідної теоретичної апробації, і їм заздалегідь був наданий статус загальнотеоретичних. У цивільно-правовій сфері суб'єкт права цілком резонно розглядається як приватна особа, головним чином учасник майново-правових відносин (майново-правового обороту). Цей майновий аспект є визначальним для

цивільного права, цивільно-правових відносин і їх учасників, але він зовсім не є необхідним для інших галузей права у цілому.

Українські кодекси, які регламентують публічно-правові відносини, у якості учасників відповідних відносин визначають фізичних і юридичних осіб; при цьому не враховується та обставина, що поняття фізичної особи і юридичної особи на початках формувалися як приватноправові, звідси їх використання у публічному праві не може не викликати труднощів. Не випадково у галузевих юридичних науках намітилася стійка тенденція до “створення” власних галузевих суб’єктів права. Як уявляється, відсутність надійних теоретичних основ призводить до спроб визначення галузевими юридичними науками власних суб’єктів права, що і спричиняє необхідність обґрунтування правової волі як раціональної свободи суб’єкта права.

5. Обґрунтовано, що первинним елементом системи права є не норма права, а суб’єкт права. Система права – це система суб’єктів і їхніх взаємозв’язків; у ній існують правові особи, які взаємодіють між собою. Норми права виконують лише корелятивну роль, вони виступають елементом правової комунікації, забезпечуючи взаємозв’язок між суб’єктами права. При розгляді права як цілісної, самокерованої системи справедливо стверджують, що вона передбачає наявність власного суб’єкта. Ані норма, ані правовідносини, ані акт застосування, реалізації права і подібні елементи не можуть виступати в якості внутрішньо керованої ланки системи права. Такою ланкою може бути тільки суб’єкт права.

6. Встановлено, що основна особливість сучасної нормативної конструкції юридичної особи полягає у тому, що законодавство створює за її допомогою не єдину загальну правову форму, а приводить у життя ідею множинності форм юридичної особи, яка відповідає різним видам колективно-майнових утворень. Виходячи із необхідності теоретичної модернізації поняття юридичної особи, є важливим, щоб загальноновизначена і нормативна конструкція юридичної особи встановлювалася не Цивільним кодексом, а законом конституційного характеру, який має загальноправове значення, однаково значимим як для цивільного права, так і для інших галузей права.

7. Запропоновано ідентифікувати правову особу держави як особливу суверенну правову особу, а не зводити її до рівня юридичної особи, як це пропонується в більшості досліджень.

8. Констатовано, що держава як суб’єкт права є правовою корпорацією, її головна мета – не підпорядкування єдиній владі, а створення системи правового спілкування, правової комунікації, спрямованої на узгодження волі громадян, які беруть у них участь, формування правових зв’язків, які забезпечують здійснення їхніх правових інтересів. Принципова відмінність держави від усіх інших суб’єктів права (включаючи усіх існуючих юридичних осіб) полягає не у якійсь особливій матерії, його складовій, а у тому, що даний суб’єкт створюється в ім’я служіння праву, оскільки право визначає його призначення, зовнішню мету, функцію і внутрішню організацію. Тому коли йдеться про те, що держава – це правова корпорація, то це не означає, що лише оформленість, урегульованість усієї державної сфери правом, але виражає сам дух, саме поняття держави, це є її

змістовне визначення як особливого суб'єкта права, відмінного від усіх інших правових осіб. У державі, як правовій корпорації, людина знаходить свою відокремлену правову сутність. У неї немає іншої такої корпорації, де її правові якості могли б доформуватися, саме право не може існувати поза цією корпорацією.

9. Досліджуючи сутність суб'єкта права дисертант дійшов висновку про те, що суб'єкт права не є дещо визначене ззовні і таке, що існує для права, а право існує для суб'єкта. Право, як і вся система правопорядку, визначається суб'єктом, а не навпаки. Сутність суб'єкта права полягає у тому, що він є творець права його будівничий і правовий абсолют. У ньому – джерело і його ціль. Право належить суб'єктові, воно – його власник.

Визначаючи подальші перспективи дослідження проблеми суб'єкта права, можна зазначити такі основні завдання, які треба вирішити в межах реалізації суб'єктного підходу:

а) необхідно розробити суб'єктну теорію права, у відповідності з якою первинним елементом системи права і правової системи є не норма права, а правовий суб'єкт, який являє собою юридичну форму, в яку втілені правові якості людини;

б) варто уточнити, виходячи з вищезазначених передумов, основні правові поняття: норма права, правові відносини, правовий зв'язок, об'єкт права, праворозуміння та інші;

в) необхідно комплексно дослідити проблему правової комунікації, встановити її особливості у порівнянні з іншими формами соціальної комунікації, сформулювати її причини, співвідношення правової комунікації і права та її правового регулювання і т.п.;

г) треба уточнити питання правового регулювання і механізму правового регулювання, виходячи з первинності права і правової системи;

д) необхідно переглянути уявлення щодо правової держави, її ознак, принципів, враховуючи те, що первісна концепція правової держави ґрунтується на політичних (не правових) ідеях суверенітету держави, здійснення нею політичної влади та інше;

е) здійснити подальше дослідження особливостей прояву правосуб'єктності у різних галузях права, встановити її галузевий зміст;

є) всебічно дослідити позначені у роботі різні аспекти розуміння суб'єкта права: суб'єкт права як правова воля, як особа у праві, як правова (само) цінність, як правовий діяч, як сторона правового процесу та ін.;

ж) спеціальну увагу необхідно приділити дослідженню держави як суб'єкта права, як правовій корпорації, а також муніципальним утворенням.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Горбенко Л. А. Субъект права как правовая категория / Л. А. Горбенко // *Leges et Vita: Международный научно-практический правовой журнал.* – 2014. – № 2. – С. 56-59.

2. Горбенко Л. А. Багатоаспектність поняття суб'єкта права / Л. А. Горбенко // *Право і суспільство*. – 2014. – № 6-2. – С. 8-10.
3. Горбенко Л. А. Проблема дослідження суб'єкта права / Л. А. Горбенко // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2015. – № 1. – С. 18-20.
4. Горбенко Л. А. Погляд на державу як на суб'єкта права / Л. А. Горбенко // *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2015. – № 4. – С. 22-24.
5. Горбенко Л. А. Окремі види суб'єкта права / Л. А. Горбенко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. – 2015. – № 15. – С. 30-32.
6. Горбенко Л. А. Юридична особа як окремий суб'єкт права / Л. А. Горбенко // *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя (Теоретичні аспекти приватного і публічного права): III міжнародна науково-практична Інтернет-конференція (24 грудня 2013 року, м. Львів)*. – Львів: Львівська комерційна академія, 2013. – С. 311-313.
7. Горбенко Л. А. Суб'єкт права як правова воля / Л. А. Горбенко // *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: Міжнародна науково-практична конференція (17-18 січня 2014 року, м. Одеса)*. – Одеса: Причорноморська Фундація права, 2014. – С. 8-11.
8. Горбенко Л. А. Людина як суб'єкт права / Л. А. Горбенко // *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: Звітна наукова конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (17 жовтня 2014 року, м. Львів)*. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – С. 84-87.
9. Горбенко Л. А. Поняття суб'єкта права як особи (юридична зовнішність) / Л. А. Горбенко // *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: Міжнародна науково-практична конференція (1 серпня 2015 року, м. Донецьк)*. – Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 11-13.
10. Горбенко Л. А. Суб'єкт права як правосвідомість / Л. А. Горбенко // *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: Міжнародна науково-практична конференція (14-15 серпня 2015 року, м. Львів)*. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. – С. 7-9.
11. Горбенко Л. А. Суб'єкт права як сукупність правових відносин, зв'язків / Л. А. Горбенко // *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: Звітна наукова конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів 2015 року (16 жовтня 2015 року, м. Львів)*. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – С. 71-74.

АНОТАЦІЯ

Горбенко Л.А. Суб'єкт права як категорія правознавства. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і

правових учень. – Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, Івано-Франківськ, 2017.

У роботі здійснений комплексний аналіз основних засад загальної теорії суб'єкта права, внаслідок чого обґрунтовано та сформульовано низку важливих теоретичних положень, що служать вагомим аргументом на користь закріплення за поняттям суб'єкта права визнання як категорії правознавства. З-поміж положень, що виносяться на захист, – тлумачення цього поняття як сукупності об'єднаних у спеціальну юридичну форму правових якостей людини, на підставі чого й формулюється його визначення; концептуалізація (загальносоціальна, загальноправова, інституційна) сутності юридичної особи, концепт якої має загальноправову цінність, тому його трактування не можна обмежувати лише метою майнового обороту; визнання держави суб'єктом права як правової корпорації, основна мета якої – не підпорядкування усіх учасників правовідносин єдиній владі, а створення системи правового спілкування, правової комунікації, спрямованої на узгодження волі спільноти, яка бере участь у її функціонуванні, а також формування правових зв'язків, що забезпечують її правові інтереси. У процесі виконання дослідницьких завдань, підпорядкованих досягненню поставленої мети, удосконалено ряд положень з теорії права, що стосуються, зокрема етапів еволюції поняття суб'єкта права, а також обґрунтовано конкретні пропозиції щодо подальших напрацювань у розглянутій проблематиці.

Ключові слова: суб'єкт права, правознавство, особа, індивід, особистість, фізична і юридична особа, держава, корпорація.

АННОТАЦІЯ

Горбенко Л.А. Субъект права как категория правоведения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого, Ивано-Франковск, 2017.

В работе осуществлен комплексный анализ основных положений общей теории субъекта права, в результате чего обоснован и сформулирован ряд важных теоретических установок, служащих веским аргументом в пользу закрепления за понятием субъекта права признания как категории правоведения. Среди этих положений, выносимых на защиту, – толкования этого понятия как совокупности объединенных в специальную юридическую форму правовых качеств человека, на основании чего и формулируется это определение; концептуализация (общесоциальная, общеправовая, институциональная) сущности юридического лица, концепт которого имеет общеправовую ценность, так как это интерпретация не может ограничиваться только лишь целью имущественного оборота; признание государства субъектом права как правовой корпорации, главная цель которой – не подчинение всех участников правоотношений одной власти, а создание системы правового общения, правовой коммуникации, направленной на согласование

волеизъявлений человеческой общности, принимающей участие в ее функционировании, а также на формирование правовых связей, обеспечивающих её правовые интересы.

Доказывается, что юридическое видение юридического лица допускает его рассмотрение как человека, имеющего в обществе определённый автономный статус, обладающего собственной системой прав, свобод и обязанностей, а термины «воля», «сознание», «правовая коммуникация» принадлежат к числу тех, которые необходимы для определения понятия лица как субъекта права, приближенного к потребностям регулирования общественных отношений, благодаря чему входит определяющим в соответствующее понятие как совокупность правовых качеств человека.

Констатировано, что главная ответственность современной нормативной конструкции юридического лица состоит в том, что законодательством создаётся с его помощью не единая общая правовая форма, а проводится идея множественности сфер юридического лица, отвечающего различным видам коллективно-имущественных образований. Однако юридическое лицо принципиально может быть представлено и без имущества, которое для него является лишь внешним условием существования. Именно это существенно не влияет на признание юридического лица правовой личностью.

Определено, что в контексте представления о государстве как субъекте права теория государственного суверенитета неприемлема, так как не соответствует этим представлениям. До некоторой степени она оказывается пригодной, если речь идет о необходимости признания государства в качестве отдельного правового лица; только в этом случае она отвечает идеи права. Принципиальное отличие государства от всех иных субъектов права состоит в том, что этот субъект создаётся во имя служения праву, поскольку именно оно определяет его назначение, внешнюю цель, функции и внутреннюю организацию.

В процессе выполнения исследовательских заданий, подчинённых достижению поставленной цели, усовершенствованно ряд положений из теории права, которые касаются, в частности, этапов эволюции понятия субъекта права, а также обосновываются конкретные предложения относительно дальнейших работ по рассмотренной проблематике.

Ключевые слова: субъект права, правоведение, лицо, индивид, личность, физическое и юридическое лицо, государство, корпорация.

ANNOTATION

Gorbenko L.A. The subject of law as a jurisprudence category. – On rights of a manuscript.

Candidate's thesis on legal sciences according to 12.00.01 speciality – theory and history of the state and law; history of political and law studies. – Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, Ivano-Frankivsk, 2017.

The essential fundamentals of the general theory of the subject of law are being analyzed herein, and consequently a number of important theoretical principles were formulated and proven.

The principles to be defended are as follows: the interpretation of this concept as a set of legal qualities of an individual that are united into a special juridical form; the conceptualization (common social, common legal, institutional) of a gist of a legal entity, the concept of which has a common legal value, and therefore its interpretation should not be limited just to the aim of the property turnover; the recognition of a state by the subject of law as a juridical corporate entity, with the main aim of not just the submission of all participants of legal relationship to the single source of power, but creating a system of juridical communication, set for the coordination of the will of a community which takes part in its functioning, and also for the formation of legal connections that assure its legal interests.

While fulfilling the exploratory tasks that were subordinated to the achieving of the set goals a number of principles of the theory of law that concern the stages of the evolution of the concept of the subject of law were improved and the specific suggestions for further investigations in these issues were proven.

Keywords: the subject of law, jurisprudence, a body, an individual, a personality, physical and legal entity, a state, a corporate entity.